

**ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Сейко Наталія Андріївна

УДК 378(09)(477.4/7)“19/20”

**ДОБРОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

13.00.05 – соціальна педагогіка

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Сухомлинська Ольга Василівна,
АПН України, академік-секретар відділення
загальної педагогіки та філософії освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Зверсва Ірина Дмитрівна,
Інститут проблем виховання АПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Штефан Людмила Андріївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри історії педагогіки та
порівняльної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Адаменко Олена Вікторівна,
Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка, декан факультету
допрофесійної підготовки, директор
Луганського обласного благодійного фонду
„Альма-матер”.

Захист відбудеться „25” листопада 2009 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд.376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розіслано „23” жовтня 2009 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. Л. Бутенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. На етапі творення незалежної української держави гостро постають питання духовного й культурного розвитку суспільства, що несуть у собі не лише позитивні, а й негативні тенденції, до яких можна віднести стрімке розшарування українського суспільства. Воно неминуче позначається і на освітніх процесах, і на можливостях соціалізації дітей з різних прошарків населення в межах соціального інституту освіти. Кожне суспільство тією чи іншою мірою прагне знайти шляхи залучення приватної та громадської ініціативи до рівного доступу всіх дітей до якісної освіти. У нашій державі цей процес відбувається за регулюючої функції розпорядження Президента України „Про сприяння благодійності” (2000), Закону України „Про благодійність і благодійні організації” (2002). Нині доброчинність як чинник соціального зростання особистості набуває статусу державно значущої діяльності; вона дедалі більше розглядається як інструмент формування громадянського суспільства шляхом творення соціального капіталу на регіональному й загальнодержавному рівнях. Тому великого значення набуває історичний досвід доброчинності у сфері освіти, що має бути представлений не як вивчення окремих актів доброчинної діяльності, а як віддзеркалення специфіки суспільних відносин у межах конкретної історичної епохи, що здійснюють свій вплив на соціалізацію особистості дітей та молоді.

Гуманізм суспільних відносин, одним з виявів якого є доброчинність, що реалізується в різних формах допомоги й підтримки соціально незахищених прошарків суспільства, визначається не лише рівнем суспільного виробництва та економічним процвітанням держави, але й рівнем громадської свідомості та культури соціуму. Саме тому розвиток доброчинності у сфері освіти України XIX – початку XX ст. пов’язаний не тільки з розвитком суспільних виробничих сил, але й із зрушеннями в суспільній свідомості.

Доброчинна діяльність як вид умотивованої соціально схвалюваної діяльності може розглядатися в контексті філософському (добродіяння), соціальному (як окремий соціальний інститут), психологічному (як реалізація потреби у визнанні й самоактуалізації), теологічному (як християнська чеснота). У площині соціально-педагогічної науки, натомість, доброчинність є соціально-педагогічним явищем (процесом, діяльністю), видом соціальної практики, а також провідником соціалізації дітей та молоді, інструментом соціального захисту неблагополучних верств населення, їх освіти й виховання, а також обдарованих школярів,

які не в змозі отримати вищу освіту чи розпочати самостійну наукову діяльність без сторонньої підтримки.

Необхідність вивчення історичного досвіду доброчинності у сфері освіти, на нашу думку, викликана тим, що: у зв'язку з переходом до іншого суспільно-економічного ладу в Україні доброчинність перестала тлумачитися як пережиток минулого, але у свідомості пересічних громадян нове ставлення досі не утвердилось; історичний досвід доброчинності став потребувати нового осмислення у зв'язку з можливістю його використання в сучасній системі освіти; з'явилася нова галузь знання й практично-професійної діяльності – „соціальна педагогіка”, яка стала тісно пов'язуватися з доброчинністю як науковим феноменом і видом філантропічної діяльності; окреслилася концепція „соціальної відповідальності підприємництва”, подальшого розвитку набула теорія „справедливого суспільства”, що вплинуло на динаміку досліджень у галузі доброчинності; існує потреба у створенні відповідної нормативно-правової бази доброчинної діяльності, яка мала б урахувувати соціально-історичні традиції й історичні тенденції розвитку доброчинності в Україні; зростає необхідність створення науково-теоретичного підґрунтя доброчинності як соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на гуманізацію сучасної системи освіти.

Стан розробки проблеми. Дослідження проблеми доброчинності у сфері освіти, що беруть початок з другої половини XIX століття, представлені: працями в галузі методології історії педагогіки та історії соціальної педагогіки, куди відносяться, насамперед, роботи О. Адаменко, Л. Ваховського, Н. Гупана, І. Звереві, С. Золотухіно, Г. Лактіонової, О. Сухомлинської, Л. Таран, С. Харченка, Л. Штефан; Л. Бородкіна, І. Ковальченка, І. Липського, М. Румянцевої, В. Філатова, Б. Шпотова та ін.; дослідженнями з теорії доброчинності Р. Апресяна, С. Гогеля, Є. Максимова, З. Масловської, А. Соколова, Ю. Тазьміна, О. Хорькової; д'Оссонвіля (Франція), А. Ліндермеєр (США) та ін.; працями з історії доброчинності Н. Барінової, В. Борисенка, Ю. Губенко, О. Доніка, В. Ковалинського, В. Корнієнко, Т. Курінної, І. Левченко, А. Нарадька, Т. Ніколаєвої, Ф. Ступака, І. Суровцевої, О. Терентьєвої, О. Ткаченко, С. Черкесової, С. Шукліної; В. Афанасьєва, О. Дегальцевої, Ю. Коробейнікова, А. Соколова; Л. Заштовта (Польща) та ін.

Однак суттєвою прогалиною в цьому комплексі наукових праць вважаємо: зосередження авторів на вивченні доброчинності як історичного, а не історико-педагогічного й соціально-педагогічного явища; звернення переважної більшості дослідників до досвіду доброчинності другої половини (або кінця) XIX – початку XX ст., тобто ігнорування першої половини XIX ст.; відсутність розробок сучасних

стратегій і методик добродчинної діяльності у сфері освіти; нестачу знань про історичний досвід добродчинності як соціальної практики та можливостей його використання в сучасній соціально-педагогічній діяльності, у процесі підготовки фахівців із соціальної педагогіки й соціальної роботи.

Ураховуючи недостатню дослідженість історичного соціально-педагогічного досвіду добродчинної підтримки сфери освіти в ХІХ – на початку ХХ століття, а також актуальність розвитку добродчинності у сфері сучасної національної освіти із залученням накопичених у минулі століття традицій, сформульовано тему дослідження: „**Добродчинність у сфері освіти України (ХІХ – початок ХХ століття)**”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка „Соціально-педагогічні чинники професійного становлення майбутнього вчителя” (державний реєстраційний номер 0106V005409). Тема дисертаційної роботи затверджена кафедрою педагогіки Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 12 від 11 грудня 2002 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 22 квітня 2003 р.).

Об’єкт дослідження – добродчинність у сфері освіти України в ХІХ – на початку ХХ ст. як соціально-педагогічне явище.

Предметом дослідження є чинники, зміст, форми, напрями, тенденції та суб’єкт-об’єктна структура добродчинної підтримки сфери освіти України в ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета дослідження полягає в цілісному системному розкритті генези, сутності й досвіду добродчинності у сфері освіти України в ХІХ – на початку ХХ ст. як складного соціально-педагогічного явища задля репрезентативного його представлення в сучасному соціально-педагогічному й історико-педагогічному дискурсах та окреслення можливостей застосування перспективних стратегій добродчинності в сучасних реаліях.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз добродчинності у сфері освіти як історико-педагогічного й соціально-педагогічного явища.
2. Обґрунтувати історичну періодизацію розвитку добродчинності у сфері освіти України в ХІХ – на початку ХХ ст. та виявити головні тенденції добродчинної підтримки сфери освіти на кожному з етапів.
3. З’ясувати передумови, нормативно-правові та організаційні засади здійснення добродчинності у сфері освіти.

4. Виявити суб'єкт-об'єктні характеристики доброчинності у сфері освіти в досліджуваній період.

5. Окреслити структуру, загальні напрями й тенденції доброчинної підтримки у сфері освіти України в досліджуваній період.

6. Здійснити аналіз доброчинної підтримки закладів соціального захисту дітей та молоді в XIX – на початку XX ст.

7. Визначити можливості розвитку сучасних моделей і стратегій доброчинності в Україні, виходячи з історичного досвіду.

Методологічна основа дослідження є кількарівневим комплексом принципів і методів пізнання, застосування яких спричинене міждисциплінарним характером роботи. Універсальними методологічними підходами, використаними в дослідженні, стали закони діалектики, а також когнітивний, герменевтичний, системний, культурологічний, цивілізаційний підходи; до конкретно-методологічних віднесено нарративний підхід; прикладними науковими підходами стали історико-генетичний, історико-системний, історико-порівняльний. Крім цього, у дослідженні використано комплекс наукових теорій прикладного рівня: теорію соціалізації, статусно-рольову теорію, теорії соціального капіталу й соціальної мобільності. При побудові методології дослідження доброчинності як соціально-педагогічного явища виходимо з того, що вона є плюралістичною, формувалася під час постановки кожного нового дослідницького завдання й модернізувалася за умови зміни характеристик досліджуваного об'єкта.

Теоретичну основу дослідження склали:

– філософські засади соціальної історії (Є. Дмитрієнко, Є. Князева, С. Крапивенський, О. Медушевська, О. Прокоф'єв, М. Румянцева, В. Сагатовський, В. Філатов);

– концептуальні положення історії педагогіки (О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Ваховський, С. Золотухіна, Н. Гупан, Н. Побірченко, О. Сухомлинська; М. Богуславський, Л. Бородкін, З. Равкін);

– дослідження в галузі методології соціальної педагогіки (І. Зверева, Г. Лактіонова, А. Рижанова, С. Харченко; І. Липський; М. Пейн (США));

– теоретичні розробки в галузі історії соціальної педагогіки (Л. Штефан; М. Румянцева, В. Філатов, Б. Шпотів);

– соціально-педагогічні засади доброчинної діяльності в громаді (О. Безпалько, А. Капська);

– загальнонаукові положення теорії та історії доброчинності (Н. Барінова, В. Борисенко, Ю. Губенко, І. Добрянський, О. Донік, В. Ковалинський, В. Корнієнко, Т. Курінна, І. Левченко, А. Нарадько, Т. Ніколаєва, Т. Покотилова, Ф. Ступак, І. Суровцева; Р. Апресян,

В. Афанасьєв, С. Гогель, О. Дегальцева, Ю. Коробейніков, Є. Максимов, З. Масловська, А. Соколов, Ю. Тазьмін, О. Хорькова; д'Оссонвіль, Д. Бовуа (Франція), Л. Заштовт (Польща), А. Ліндермеєр (США)).

Комплекс **методів** дослідження, які використовувалися в його процесі, представлено: загальнонауковими методами (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, узагальнення, ідеалізація, моделювання тощо), за допомогою яких здійснювалася аналітична обробка архівних та інших нарративних джерел дослідження; конкретно-науковими методами: історико-генетичним методом, який, насамперед, використовувався для розгляду витоків добродітності як соціокультурного явища; історико-порівняльним, що став основою для простеження європейських традицій добродітності на території України досліджуваного періоду і власної специфіки добродітності в цей час; історико-типологічним, який застосовувався для виділення типів, видів, напрямів добродітності в площині її змісту, джерел, результату, діяльній специфіки; історико-системним, що є загальною канвою методики нашого дослідження на рівні побудови концепції та оцінки його результатів, оскільки дає можливість стверджувати про становлення системи добродітності у сфері освіти України досліджуваного періоду. Використовувалися також методи дослідження, притаманні історії соціальної педагогіки: теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної історичної й соціально-педагогічної літератури для розробки методології та аналізу історіографії дослідження; порівняльний аналіз розвитку добродітності у сфері освіти в різних регіонах України з метою виявлення її специфіки; якісний і кількісний аналіз архівних даних для створення цілісного опису розвитку добродітності як соціально-історичного процесу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період ХІХ – початку ХХ століття. Нижня межа – 1803 р. – обрана у зв'язку з прийняттям „Попередніх правил народної освіти”, які визначили створення учбових округів, що сприяло розвитку освіти в різних регіонах України. За верхню межу прийнято 1918 р., коли було ухвалено рішення Всеросійського з'їзду комісарів соціального забезпечення про націоналізацію майна всіх добродітних товариств.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію підросійської України, яка входила до складу трьох учбових округів: Харківського, Київського та Одеського в складі десяти губерній: Київської, Волинської, Подільської, Чернігівської, Полтавської, Харківської, Катеринославської, Херсонської, Таврійської, Новоросійської.

Концептуальні засади дослідження. Здійснюючи аналіз становлення та розвитку добродітності у сфері освіти України в ХІХ – на

початку XX ст. як явища соціально-педагогічної історії, виходимо з положення про те, що на різних історичних етапах розвитку суспільства існували різні форми доброчинності у сфері освіти, які водночас переслідували спільну мету, закладену у визначенні сутності доброчинності як соціально-педагогічного явища й різновиду соціальної практики – підтримувати розвиток освіти на місцевому, регіональному й загальнодержавному рівнях. У русі до єдиної мети розвивалися й урізноманітнювались різні форми доброчинної підтримки сфери освіти, що мали суттєві відмінності в змісті та суб'єктно-об'єктній структурі, оскільки залежали від регіональних соціокультурних і соціально-економічних умов та їх ситуативної конфігурації.

Генеza розвитку доброчинності у XIX – на початку XX ст. відбувалася в продовжуваності, неперервності й наступності – як єдність у просторі й часі її структурних компонентів, видів, типів, що не ототожнювались, але зберігали свою структурну специфіку; як накопичення системних характеристик, поєднання традицій та інновацій у доброчинній діяльності, причому традиції складала її засади, а інновації – постійно нарощувану основу цього феномена. Доброчинність розвивалася на засадах наступності; з хаотичного незбалансованого процесу одиничних доброчинних актів вона перетворилася на доброчинну підтримку з ознаками системності, мотивовану й нормативно закріплену формальними правовими актами, а також усвідомлену членами суспільства як соціально схвалювану.

Головними рушійними силами розвитку доброчинності у сфері освіти в XIX – на початку XX ст. стали соціально-економічні та соціокультурні умови, які визначали рівень добробуту регіональної соціальної еліти та її соціальної відповідальності, а також традиції християнської доброчинності, які склалися в Україні впродовж багатьох століть і за якої еліта класифікувалася за національною та релігійною належністю, що відіграло велику роль у виборі об'єктів доброчинності.

Доброчинність у сфері освіти розглядається як суб'єкт-об'єктна структура як учасників освітнього процесу, так і економічно спроможних громадян. Її розгляд як суб'єкта дає можливість установити мотиваційні характеристики доброчинної діяльності, простежити взаємодію чи протидію суб'єкта доброчинності у сфері освіти, виявити компенсаторну функцію суб'єктів доброчинності один стосовно іншого. Розгляд доброчинності в площині об'єкта дає змогу визначити найбільш соціально незахищені прошарки дітей та молоді, які потребували доброчинної підтримки: незаможних учнів та студентів, дітей-сиріт, дітей ув'язнених, інвалідів та ін.

Суб'єкт-об'єктний розгляд сутності та особливостей доброчинності у сфері освіти дає змогу найбільш повно реконструювати процес розвитку цього соціально-педагогічного явища, його тенденції та суперечності.

Доброчинність у сфері освіти в Україні в XIX – на початку XX століття розглядається як соціально-педагогічне явище та процес, який з ходом власного розвитку набував ознак системності й цілісності – сталості структури, стійких взаємозалежностей у суб'єкт-об'єктних зв'язках. Доброчинність передбачає наявність організованих масових рухів (громадських, етнічних, конфесійних), узгоджується з процесами соціальної трансформації, що дало можливість визначення мотиваційних соціально-психологічних чинників залучення особи чи соціальної групи до здійснення доброчинної діяльності й уможливило побудову моделі доброчинної підтримки сфери освіти в досліджуваній період.

Основоположною ідеєю дослідження стало висвітлення впливу доброчинності у сфері освіти на соціалізацію дітей і молоді шляхом реалізації головних форм (державна, громадська, приватна) та напрямів (грошова, майнова, діяльнісна) доброчинної підтримки як соціальної практики. В основу дослідження покладено обґрунтовану в роботі періодизацію доброчинності у сфері освіти в XIX – на початку XX ст.

Джерельну базу дослідження склали як опубліковані раніше, так і не введені в науковий обіг джерела, розділені на кілька груп:

1) *нормативно-правові акти*, що регулювали систему освіти й доброчинну її підтримку в досліджуваній період. До таких належать, насамперед, розпорядження міністерства народної освіти Російської імперії: Статути та Положення про навчальні заклади, положення про стипендіальні та доброчинні фундації, заповіти доброчинників, статути доброчинних товариств тощо;

2) *архівні документи*, підрозділені на кілька основних груп: документи попечительських рад і канцелярій попечителів учбових округів, листування керівників навчальних закладів з попечителями учбових округів, матеріали люстраційних справ, дозволи на створення доброчинних товариств тощо. У ході дослідження проаналізовано архівні фонди Центрального державного історичного архіву у м. Києві (фф. 707, 442, 1475, 2162, 830, 332, 315, 274, 301, 127, 486, 127, 276), Харківського обласного державного архіву (фф. 266, 200, 667, 770), Херсонського обласного державного архіву (фф. 1, 5, 7), Житомирського обласного державного архіву (фф. 70, 226), Одеського обласного державного архіву (фф. 44, 42);

3) *нарративні джерела*: публікації на сторінках періодичної преси XIX – початку XXI ст.; мемуарні джерела; монографії, що представляють

історичні дослідження різного часу видання; статистичні описи, календарі різних губерній та міст України.

Для пошуку нарративних джерел було використано *фонди бібліотек* в Україні та за кордоном: Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки у м. Києві, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. Сухомлинського, науково-довідкової бібліотеки Центрального державного історичного архіву в м. Києві, бібліотек Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Житомирського державного університету імені Івана Франка, Волинського державного університету імені Лесі Українки, Львівського університету імені Івана Франка; Національної бібліотеки Республіки Польща (м. Варшава), бібліотек Краківського, Люблінського, Варшавського та Жешувського університетів (Республіка Польща).

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому *вперше* у вітчизняній історії соціальної педагогіки:

– комплексно й системно розглянуто наукову проблему – історію розвитку доброчинності у сфері освіти, – яка до цього часу не була предметом спеціального дослідження на методологічному, теоретичному й прикладному рівнях; вивчено еволюцію доброчинної діяльності протягом тривалого історичного періоду, визначено *тенденції* її розвитку (накопичення суб'єктної структури доброчинності при збереженні відносної стабільності об'єктної; збереження значної частки приватної доброчинності в поєднанні з державною та громадською; розвиток теоретичних розробок у галузі доброчинності; накопичення ознак системності протягом досліджуваного періоду; зміна напрямів доброчинної діяльності з суто філантропічних на раціонально-інвестиційні), *суперечності* (між: глобальною потребою в доброчинності у сфері освіти та регіональними її характеристиками; необхідністю розвивати перспективні соціалізаційні цілі за допомогою доброчинності та об'єктивними щоденними потребами соціально незахищених груп дітей і молоді, що реалізувалися в навчальних закладах України; відставанням реальних темпів доброчинної підтримки сфери освіти та нормативно-правової бази доброчинності від практики її здійснення; необхідністю розвивати громадські форми доброчинності та постійним нарощуванням частки приватної доброчинності у сфері освіти); *передумови* (соціокультурні, соціально-політичні й соціально-економічні), що визначали сутність та особливості доброчинності у сфері освіти протягом ХІХ – початку ХХ ст.;

– доброчинна підтримка в галузі освіти розглянута як провідник соціалізації з допомогою різних її форм – приватної, державної,

громадської; подано широкі статистичні відомості про динаміку добродійної підтримки сфери освіти на різних етапах її розвитку;

– обґрунтовано соціально-педагогічну сутність базових категорій і понять дослідження (добро, добродіяння, добродійність, благодійність, фандрайзинг у сфері освіти);

– запропоновано й науково аргументовано періодизацію добродійності у сфері освіти в ХІХ – на початку ХХ ст. у єдності трьох основних етапів: фондушового (1803 – 1832), люстраційного (1832 – 1864), системних тенденцій (1864 – 1918); змодельовано добродійну підтримку сфери освіти України на визначених у ході дослідження етапах її розвитку у вигляді такої структури: передумови здійснення добродійності; її суб'єктні характеристики (суб'єкти організації та суб'єкти здійснення добродійної діяльності), провідні форми та напрями; тенденції розвитку добродійності на кожному з виділених етапів;

– виявлено сутність та специфіку фандрайзингу в сучасній освіті на засадах дослідженого історичного досвіду; визначено можливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до ведення фандрайзингової діяльності на основі історичного досвіду.

Подальшого розвитку в дослідженні набули: систематизація історіографії проблеми за хронологічним, проблемним та територіальним підходами; наукові підходи до класифікації опублікованих та неопублікованих до цього часу документів (положення про стипендіальні фонди, матеріали про стимулювання добродійної діяльності, статuti навчальних закладів та добродійних громадських організацій, заповіти добродійників); типологія форм (державна, громадська, приватна) та напрямів (грошова, майнова, діяльнісна) добродійної підтримки сфери освіти в Україні; наукові уявлення про фандрайзингові технології в теорії і практиці соціально-педагогічної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати та висновки можуть бути використані в розвитку громадської й приватної ініціативи у сфері освіти України. Результати дослідження можуть стати основою для подальшого розвитку нормативно-правового поля сучасної добродійної діяльності. Матеріали дослідження можуть бути застосовані для розробки навчальних курсів із соціальної педагогіки, історії соціальної педагогіки та історії педагогіки. Висновки дослідження можуть бути використані в практиці роботи сучасних навчальних закладів у процесі створення попечительських рад, залучення добродійних коштів до створення й діяльності навчальних закладів різного рівня, розробки методичних рекомендацій з фандрайзингу у сфері освіти.

Практичне значення мають підготовлені в процесі дослідження *навчальні посібники*: „Соціальна педагогіка. Курс лекцій” (Житомир, 2002), „Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки” (Житомир, 2000), „Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів” (Житомир, 2001) та *монографії* „Доброчинність у сфері освіти України (XIX – початок XX ст.: Київський учбовий округ) ” (Житомир, 2006), „Доброчинність поляків у сфері освіти України (XIX – початок XX століття)” (Житомир, 2007).

Особистий внесок автора у публікаціях, виконаних у співавторстві, полягає: у „Робочому зошиті з курсу соціальної педагогіки” – у підготовці тем для практичних занять 1 – 6, лабораторних занять 1 – 2 (2,7 авт. арк.); у методичних рекомендаціях „Методика роботи соціального педагога” – у підготовці тем занять 1 – 4 (1,8 авт. арк.); у методичних рекомендаціях „Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях: Словник” – у підготовці визначень категорій на Б – Л (1,6 авт. арк.); у розділі колективної монографії „Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів” – у розробці теоретичних основ технології професійної підготовки соціальних педагогів (0,5 авт. арк.); у статті „Соціальні служби у локальному українському середовищі: проблеми молоді і студентства” – у теоретичному аналізі сутності й значення служб соціального захисту в студентському середовищі (0,25 авт. арк.); у посібнику „Практикум з педагогіки” (колектив авторів) – у підготовці розділу „Професія вчителя у соціальному розподілі праці” (1,8 авт. арк.); у навчальному посібнику „Історія педагогіки” (колектив авторів) – у підготовці розділу „Школа і педагогіка України у 10 – 20-ті рр. XX століття” (1,6 авт. арк.); в „Енциклопедії освіти” (колектив авторів) – у підготовці статей „Благодійність”, „Попечительство”, „Відомство закладів імператриці Марії”, „Едукаційна комісія” (0,4 авт. арк.).

Апробація результатів дослідження. Висновки та результати дослідження доповідалися на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових, науково-теоретичних та науково-практичних конференціях, круглих столах і конгресах: Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу в системі безперервної освіти” (м. Кременець, 2004); IV Міжнародній науковій конференції „Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы” (Гомель, 2005); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Ідея опіки дітей в історії педагогічної думки України” (Івано-Франківськ, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції „Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських

стосунків” (Житомир, 2005); регіональному практичному семінарі „Законодавство України про освіту і Церкву. Проблеми викладання християнських дисциплін у конфесійних і позаконфесійних навчальних закладах” (Житомир, 2006); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Гармонізація розвитку вищої школи в умовах Болонського процесу” (Переяслав-Хмельницький, 2006); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Тенденції розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні і за кордоном” (Житомир, 2006); Всеукраїнському методологічному семінарі „Педагогічна преса в розвитку освіти й науки в Україні” (Умань, 2006); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України” (Житомир, 2007); Всеукраїнському методологічному семінарі з міжнародною участю „Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів” (Житомир, 2007); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку” (Житомир, 2006); науково-практичній конференції „Євреї на Житомирщині: історія і сучасність” (Житомир, 2008); Міжнародній науковій конференції „Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.” (Кременець, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону” (Ялта, 2007); Х Міжнародній науково-практичній конференції „Економічні та гуманітарні проблеми розвитку суспільства у III тисячолітті” (Рівне, 2007); ІХ Міжнародній науково-практичній конференції „Молодь в умовах нової соціальної перспективи” (Житомир, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції „Педагогічна теорія і практика А.С. Макаренка” (Житомир, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Новаторські навчальні заклади в історії освіти України” (Житомир, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді” (Київ – Житомир, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних вимог до освіти” (Київ – Житомир, 2008); Всесвітньому конгресі зарубіжних дослідників Польщі (Краків, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції „Парадигма Творення в сучасній науці: на шляху до інтегрованого світогляду” (Острог, 2008); Міжнародній науковій конференції „Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.” (Кременець, 2008); ХІ Міжнародній науковій конференції „Молодь в умовах нової соціальної перспективи” (Житомир, 2009); Міжнародній науково-практичній

конференції „Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви” (Чернівці, 2009). Усього апробацію результатів дослідження здійснено на 26 конференціях різного рівня, з них 2 – зарубіжні.

Результати дослідження обговорювалися й дістали позитивну оцінку на засіданнях ученої ради, кафедри соціальної педагогіки і педагогічної майстерності, кафедри педагогіки, звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Житомирського державного університету імені Івана Франка. Апробація результатів дослідження здійснювалася також у процесі викладання спецкурсу „Доброчинність у сфері соціального захисту дітей” у Житомирському державному університеті імені Івана Франка (загальний обсяг спецкурсу 54 год.); у введенні змін до навчальної програми курсу „Соціальна педагогіка” („Доброчинність як підґрунтя розвитку соціально-педагогічної діяльності”, 4 год.) – на соціально-психологічному факультеті Житомирського державного університету імені Івана Франка („Педагогіка і методика середньої освіти. Соціальна педагогіка”) протягом 2006 – 2009 рр.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 59 публікаціях, з них 47 одноосібних, 22 статті опубліковано у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України. З опублікованих робіт: 2 монографії; 1 навчально-методичний посібник; 10 – розділи в колективних навчальних посібниках, у тому числі рекомендованих МОН України; 4 методичні рекомендації; 19 статей у періодичних виданнях; 28 статей у наукових збірниках та збірниках матеріалів конференцій; 4 статті в енциклопедичному виданні; 2 статті в зарубіжних періодичних виданнях та 1 – у зарубіжному збірнику матеріалів конференції.

Кандидатська дисертація „Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині – Житомирщині у 1905 – 1938 рр.” за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки захищена в 1999 році в Інституті педагогіки АПН України, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, 14 додатків (на 149 сторінках), списку використаних джерел (947 позицій, з них 56 – іноземними мовами). У дисертації вміщено 35 таблиць та 74 рисунки. Загальний обсяг роботи 668 сторінок, з них основного тексту – 427 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено його хронологічні й територіальні межі; сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт, наукову новизну й теоретичну значущість, практичне значення, методи дослідження, схарактеризовано джерельну базу; встановлено концептуальну ідею, визначено зв'язок роботи з науковими програмами й темами; подано відомості про апробацію та впровадження результатів наукової праці.

У першому розділі – „**Теоретико-методологічні засади дослідження доброчинності у сфері освіти як історичного й соціально-педагогічного явища**” – проаналізовано теоретико-методологічні засади доброчинності у сфері освіти; представлено історіографію та джерела дослідження; визначено нормативно-правові засади становлення та розвитку доброчинності у сфері освіти України в досліджуваній період; обґрунтовано роль і значення учбових округів та структури освіти як загального контексту доброчинності.

Здійснений у роботі аналіз літератури дав змогу окреслити об'єкт дослідження – розвиток доброчинності у сфері освіти – як багатокомпонентну проблему, у зв'язку з чим у ній виділено кілька головних складових (формулювання, оцінку, обґрунтування, структурування). У розділі подано три рівні методології дослідження: загальнофілософський (когнітивний, герменевтичний, системний, цивілізаційний, культурологічний підходи); конкретно-методологічний (нарративний підхід); прикладний рівень (теорії соціалізації особистості, соціальної мобільності, соціальних еліт, соціального капіталу, статусно-рольова теорія).

У дисертації встановлено, що методологія соціальної педагогіки внаслідок нетривалого часу її розробки знаходиться в стані становлення й видозмінюється в ході розвитку соціально-педагогічної науки; методологія історії розвитку доброчинності є самостійною частиною загальної методології соціальної педагогіки. Виділено розбіжності, які виникають у методологічних апаратах кількох наук (соціальної історії, історії, історії педагогіки, соціальної педагогіки) на рівні окреслення об'єкта, предмета, мети дослідження, інтерпретації історичних матеріалів, на категоріальному рівні та на рівні передбачуваного результату дослідження.

Виходячи з цього, категоріально-понятійний апарат досліджуваної проблеми подано як комплексний аналіз категорії „добро” в її різноманітних категоріальних інтерпретаціях: благо, добродіяння, благодіяння, доброчинність. Обґрунтовано, що категорія доброчинності є похідною від категорії добра й виражає його діяльнісну сторону.

Визначення категорії доброчинності залежить: від галузі науки, яка займається вивченням цієї категорії (історії, історії педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, філософії, психології тощо); від історичного етапу, у межах якого вона реалізується; від методології й наукового апарату окремого дослідження. У тлумаченні категорії „добро” можна виділити *соціальний* (добро як явище суспільного життя; добро як критерій соціальної справедливості), *аксіологічний* (добро як суспільна цінність), *етичний* (добро як етичне поняття, яке регулює взаємини між людьми; добро як сутнісна характеристика людської моралі (моральна якість, моральний вибір), *психологічний* (добро як вчинок, як ідеал) та *соціально-педагогічний* (добро як інструмент соціалізації особистості) змісти.

Аналіз категорії доброчинності дав змогу виділити в її категоріальній структурі чотири головні компоненти, які стали предметом вивчення: соціалізаційний (провідник соціалізації особистості), діяльнісний (діяльне прагнення допомогти тому, хто цієї допомоги потребує), аксіологічний (інтендована цінність та цінність самої інтенції); функціональний (виконання функції соціального захисту та соціального буфера).

Виходячи з аналізу категорійно-понятійного апарату, у роботі визначено **доброчинність** як явище історії соціальної педагогіки, що виступає регулятором соціалізації особистості й реалізується на засадах соціальної справедливості та відповідальності. У межах проблеми дослідження **доброчинність у сфері освіти** визначається як провідник соціалізації особистості, зміст якого полягає в підтримці сфери освіти з боку приватних, державних і громадських пожертв різного роду. Аналіз доброчинності у сфері освіти дав змогу виокремити основні її *форми* – державну, громадську й приватну. Установлено, що державна доброчинність – це доброчинність з боку державних органів, установ, організацій, яка надавалася поза обов’язковим фінансуванням навчальних закладів, визначених законодавством Російської імперії. Громадська доброчинність у сфері освіти – це доброчинність, яка надавалася навчальним закладам з боку громадських організацій у грошовому, майновому, діяльнісному вигляді. Приватна доброчинність у сфері освіти – це вид доброчинної діяльності, здійснюваної на користь навчальних закладів окремими особами чи групами осіб, що не склали громадської організації.

У розділі схарактеризовано джерельну базу дослідження у вигляді кількох груп: традиційні (джерела писемної та зображувальної традиції), формалізовані (документи попечительських рад і канцелярій попечителів учбових округів; документи Міністерства внутрішніх справ і жандармських управлінь; листування керівників навчальних закладів з

попечителями учбових округів; матеріали люстраційних справ; дозволи на створення добродійних товариств) та інтерпретаційні (монографії, статті, мемуарна література) джерела. Крім того, за хронологічним критерієм джерельна база була структурована як: джерела другої половини XIX – початку XX ст.; джерела першої половини XX ст.; другої половини XX ст.; кінця XX – початку XXI ст. За структурним критерієм джерела розділені на нормативно-правові акти, архівні документи та нарративні джерела. Функціональний підхід до класифікації джерел дав змогу виділити: дослідження в галузі методології соціальної педагогіки та методології добродійності (Л. Ваховський, Н. Гупан, І. Зверева, В. Краєвський, Г. Лактіонова, І. Липський, М. Румянцева, О. Сухомлинська, Л. Таран, В. Філатов, С. Харченко, Б. Шпотов, Л. Штефан); дослідження з теорії добродійності (Р. Апресян, С. Гогель, А. Ліндвермеєр, Є. Максимов, З. Масловська, д'Оссонвіль, Ю. Тазьмін, О. Хорькова); праці з історії добродійності (Н. Барінова, Ю. Беліков, В. Борисенко та І. Левченко, А. Власова, І. Гребцова та В. Гребцов, А. Гуз, Ю. Гузенко, С. Дмитренко, І. Добрянський та В. Постолатій, О. Донік, В. Ковалінський, Т. Коломієць, В. Корнієнко, Ю. Коробейніков, Г. Круль, Т. Курінна, І. Левченко, А. Нарядько, Т. Ніколаєва, С. Поляруш, М. Смольницька, Ф. Ступак, І. Суровцева, Н. Терентьєва, О. Ткаченко, С. Черкасова, С. Шукліна).

Здійснений у роботі аналіз загальних організаційних засад розвитку добродійності у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст. представлено в територіальному, нормативно-правовому та структурному контексті. Доведено, що територіальний поділ України на округи, що відбувся у два етапи – у 1803 та 1832 рр., – справив суттєвий вплив на організацію добродійності шляхом уведення посади почесного попечителя округу, а також створення при ньому спеціальних попечительських рад, які виконували функції координації, організації та контролю добродійної діяльності у сфері освіти. Початок XX ст. став визначальним для становлення добродійності у сфері освіти України, коли всі типові форми добродійності – приватна, державна й громадська – стали набувати ознак системності. Координаційні функції добродійності взяли на себе Міністерство народної освіти (з 1802 р.) та попечителі учбових округів (з 1803 р.).

У дисертації подано аналіз нормативно-правової бази розвитку добродійності у сфері освіти в досліджуваний період – статутів, положень, циркулярів, указів. У розвитку нормативно-правового поля простежувалися три головні тенденції: по-перше, добродійна діяльність завжди розглядалася як схвалювана з боку органів влади суспільна діяльність, тому вона й стимулювалася; по-друге, адміністративно-

бюрократична система Російської імперії протягом усього досліджуваного періоду прагнула до якомога більшого контролю за надходженням, реєстрацією, зберіганням і використанням добродійних коштів; по-третє, розвиток нормативно-правової бази сприяв набуттю ознак системності добродійності як історичного й соціально-педагогічного явища, але не досяг її в межах досліджуваного періоду, оскільки революція жовтня 1917 р. припинила існування самого соціального інституту добродійності, формально перевівши її в площину державного соціального захисту.

У дослідженні визначено три головні *етапи* розвитку добродійності у сфері освіти України:

1) фундушовий (1803 – 1832), головними суб'єктами організації добродійності в межах якого стали попечителі учбових округів, університети, візитатори училищ, а суб'єктами здійснення – великі та дрібні землевласники, конфесійні (переважно римо-католицькі) й етнічні (переважно польська) громади;

2) люстраційний (1832 – 1864), у межах якого було проведено ревізію добродійних фондів; головними суб'єктами організації добродійності в цей період стали попечителі учбових округів і навчальних закладів, почесні смотрителі, блюстителі, предводителі дворянства; суб'єктами здійснення добродійної діяльності – купецтво, великі та дрібні землевласники, конфесійні (переважно іудейські та православні грецькі) та етнічні (переважно єврейська та грецька) громади, педагогічні та учнівські колективи;

3) період системних тенденцій (1864 – 1918), суб'єктна структура добродійності в межах якого представлена: на рівні організації – земствами, почесними попечителями та смотрителями навчальних закладів, керівниками громадських організацій, а на рівні здійснення – членами громадських організацій, почесними попечителями й смотрителями навчальних закладів, етнічними громадами, купцями, фабрикантами, заводчиками.

Межами цих періодів визначено значущі для розвитку добродійності у сфері освіти історичні події: прийняття „Попередніх правил народної освіти” (1803); остаточний перерозподіл учбових округів, де сконцентрувалася добродійна діяльність у сфері освіти (1832); заснування земств як організаторів добродійної діяльності в регіонах (1864); прийняття рішення Всеросійського з'їзду комісарів соціального забезпечення про націоналізацію всіх добродійних товариств (1918).

У другому розділі – „Добродійні фонди як підґрунтя розвитку сфери освіти України в 1803 – 1832 рр.” – проаналізовано феномен

фундушового шкільництва (мережі навчальних закладів, що створювалися та розвивалися на базі фундушів – довічних пожертв з боку громад та приватних осіб у вигляді земель, капіталів, маєтностей) в Україні протягом першого етапу розвитку доброчинності; визначено сутність та особливості едукативних фундушів в Україні на початку XIX ст.; з'ясовано специфіку приходських фундушових училищ як об'єктів доброчинної підтримки; визначено зміст доброчинної допомоги гімназіям та ліцеям України в 1803 – 1832 рр.; виявлено особливості доброчинної підтримки створення Харківського університету; окреслено значення польської громади України у сфері доброчинної підтримки навчальних закладів у фундушовий період.

Головними тенденціями доброчинності у сфері освіти на фундушовому етапі стали: розробка перших нормативно-правових засад доброчинності у сфері освіти Російської імперії; постійне переважання частки приватної доброчинності над іншими її формами; покладання переважної частини доброчинних пожертв на великі землеволодіння в різних регіонах України; концентрація управління доброчинними пожертвами у сфері освіти в руках попечителів учбових округів.

У дослідженні поняття „едукативний фундуш” тлумачиться як пожертва (маєтності, капітали, землі), що надавалася заможними представниками місцевої громади (найчастіше в південно-західних губерніях) для заснування та підтримки навчальних закладів. Головними видами доброчинних фундушів стали довічні, одноразові, стипендіальні, підписні, пансіони (фундуші на оплату помешкання й харчування учнів та студентів). Організаційну функцію щодо залучення та використання доброчинних фундушів виконували почесні попечителі учбових округів, смотрителі й попечителі начальних закладів.

Вивчення фундушового етапу розвитку доброчинності дало змогу стверджувати, що доброчинні фундуші стали першими капіталами навчальних закладів, які збереглися почасти протягом усього досліджуваного періоду й використовувалися як додаткові засоби фінансування системи освіти в учбових округах.

На початку XIX ст. у Російській імперії почала створюватися спеціальна нормативно-правова база для запровадження фундушової підтримки системи освіти, що передбачало наступність доброчинних зобов'язань під час наслідування спадщини, оформлення заповітів, продажу й передачі маєтностей іншим власникам. Фундушове шкільництво розвивалося переважно в південно-західних губерніях – Київській, Волинській і Подільській, що ввійшли до Київського учбового округу. Натомість у Харківському й Одеському учбових округах переважали невеликі одноразові пожертви місцевих селян і більші (але

також одноразові) – від місцевих землевласників. Наявність і величина едукативного фонду на заснування й розвиток навчального закладу залежали, по-перше, від заможності землевласника, оскільки фондуші ґрунтувалися переважно на його маєтностях; по-друге, від особистих чеснот поміщика (шляхтича) та наявності в нього мотивації до здійснення добродійної підтримки початкових шкіл у своїх маєтках.

Головними суб'єктами добродійності на першому етапі її розвитку стали великі землевласники, а також шляхта й поміщики – власники маєтків, де засновувалася школа. Головна суперечність у розвитку фондушового шкільництва визначена в дослідженні як невідповідність між прагненням значної частини заможних поміщиків і шляхтичів запровадити початкові школи у своїх селах, і неврегульованістю законодавства щодо надання фондушів.

Добродійність початку ХІХ ст. стала основою для відкриття першого в Україні університету в м. Харкові (1803), який отримував значну підтримку місцевої громади, що виявилася в довільних, стипендіальних та одноразових фондушах. Заснування Харківського університету набуло статусу суспільного договору: з боку імперського уряду це було прагнення до використання приватних коштів місцевих громадян на розвиток освіти європейського рівня; з боку дворянства – спроба повернення заборгованих державою коштів (за військові постолі), а також інвестиції в освіту своїх дітей. Головними суб'єктами добродійності на користь Харківського університету стали представники колишньої козацької старшини, новітнє дворянство Харківської, а згодом – ще й Новоросійської губернії. Розвиток добродійності на користь Харківського університету відбувався за принципом зростання формалізації: добровільні на початку пожертви робилися настільки повільно, що згодом стали звичайною повинністю. Проте добродійна підтримка Харківського університету на початку ХІХ ст. поклала початок розвитку добродійності у сфері освіти всього Харківського учбового округу й закріпила її традиції у сфері освіти в Україні загалом.

Значна кількість едукативних фондушів на створення навчальних закладів в Україні на початку ХІХ ст. була зроблена представниками польської громади (насамперед, на території південно-західних губерній). Домінування польської добродійної діяльності в цей період пояснена в дослідженні двома головними чинниками:

– переважна більшість земель на величезній території підросійської України належала представникам польської знаті, і вони виступали головними суб'єктами добродійності у сфері освіти, оскільки склали соціальну еліту правобережних губерній, яка за рівнем достатку

перевищувала представників колишньої козацької старшини на Лівобережжі й Слобожанщині;

– добротинність поляків у сфері освіти була з самого початку більш організованою, оскільки польське шкільництво до моменту останнього поділу Польщі (1795) адмініструвалося Комісією народної освіти – фактично окремим міністерством освіти, управлінські традиції якого перейшли до російського освітнього відомства.

Об'єктами добротинності польської етнічної громади на території України на початку ХІХ ст. стали навчальні заклади всіх рівнів: початкові школи, гімназії і ліцеї, університет, а також заклади соціального захисту, серед яких найбільш відомим став Інститут для глухонімих дітей у м. Романові на Волині. Головними формами добротинності у сфері освіти України з боку польської громади стали довічні (засновані на земельних маєтностях) і стипендіальні фондуші, конвікти (пансіони), заповіти (за якими частина капіталів або ж земель разом з прибутками від них заповідалися на розвиток навчального закладу). Вивчення діяльності закладів графа А. Лінського в м. Романові на початку ХІХ ст. дало можливість заключити, що заможні верстви населення, з одного боку, жертвували значні кошти на розвиток навчально-виховних закладів для дітей особливо незахищених соціальних груп; з іншого – реалізували свої амбітні проекти (нарівні із заснуванням придворних театральних труп, оркестрів, стаєнь, парків).

Аналіз фондушового етапу розвитку добротинності виявив, що в 1803 – 1832 рр. стали закладатися тривалі традиції добротинності (стипендіальні, етнічні, конфесійні) як підвалини більш пізніх етапів добротинності ХІХ – початку ХХ ст.

У третьому розділі – **„Розвиток добротинності у сфері освіти України в період люстрації добротинних пожертв (1832 – 1864 рр.)”** – подано аналіз процесу люстрації (ревізії) добротинних фондушів; визначено роль та значення приватної ініціативи в підтримці середньої освіти на другому (люстраційному) етапі розвитку добротинності; проаналізовано добротинну підтримку Київського університету; окреслено досвід добротинної підтримки побуту учнів, благоустрою та забезпечення бібліотек у різних навчальних закладах України; визначено головні етноконфесійні характеристики добротинності у сфері освіти України досліджуваного періоду.

Суперечності, розглянуті й проаналізовані в попередньому розділі, призвели до необхідності люстрації (ревізії) фондушів. Головною тенденцією люстраційного періоду стало зростання державного контролю над добротинністю як соціальною інституцією. Люстрація добротинних пожертв у сфері освіти була спричинена зростанням уваги держави до

процесу фундування навчальних закладів та доброчинної підтримки їх діяльності. У 1845 р. було встановлено виконавчий порядок стягнення доброчинних фондушових коштів з усіх доброчинників за допомогою спеціальних фондушових комісій, що діяли при попечительських радах учбових округів. Міністерство освіти Російської імперії розробило спеціальну процедуру люстрації доброчинних пожертв, яка давала змогу залучити до сфери освіти додаткові кошти: виявлення всіх доброчинників у навчальних закладах та величини їх пожертв (включаючи довічні фондуші); визначення наявного стану доброчинних виплат та заборгованостей жертвувачів чи їх правонаступників; окреслення можливих шляхів стягнення заборгованостей по доброчинних фондушах; пошук можливих нових доброчинників для навчальних закладів і їх реєстрація за підтримки попечительських рад учбових округів.

Бажання влади перереєструвати доброчинні фондуші наштовхнулося на прихований опір у регіонах; не бажаючи примусової доброчинності, жертвувачі та їх правонаступники використовували прогалини в нормативно-правовому полі для запровадження численних судових справ, аби не повертати заборговані по фондушах кошти (насамперед, у Київському учбовому окрузі). Виявлено, що виконання фундаторами своїх доброчинних зобов'язань залежало від соціально-економічної ситуації в регіоні; слабкий розвиток фінансово-кредитної сфери спричинював неможливість отримання прибутків по довічних фондушах, які витрачалися на розвиток освіти.

Результатом ревізії фондушів у 1832 – 1864 рр. стало впорядкування звітності щодо доброчинної підтримки сфери освіти. Водночас розширилися повноваження почесних попечителів, смотрителів, блюстителів навчальних закладів, які подавали звітність по доброчинності та прогнозували витрати навчальних закладів. Попри люстрацію доброчинних коштів, у 1832 – 1864 рр. активно розвивалася приватна доброчинність, яка стала набувати сімейно-спадкових рис. У дисертації розглядається різнобічна доброчинна діяльність родин Терещенків, Ханенків, Безбородьків, Олізарів, Зосимів, які надавали на розвиток навчальних закладів довічні фондуші, створювали стипендіальні фонди, жертвували на розвиток матеріально-технічної бази навчальних закладів, закладали власним коштом народні училища та ін.

Головною суперечністю люстраційного періоду стала невідповідність між кількістю фондушових зобов'язань заможних представників місцевих громад та постійно зростаючими потребами навчальних закладів, які вимагали дедалі більшої доброчинної підтримки.

Об'єктом особливої доброчинної підтримки в люстраційний період став Київський університет св. Володимира, створений у 1834 р., куди

було перенесено значну кількість добродчинних пожертв з Кременецького ліцею. Створення університету св. Володимира стало підтвердженням сталих традицій добродчинності місцевих громад щодо підтримки ними сфери освіти. Головними формами добродчинності в Київському університеті стали стипендіальні фондуші, разова добродчинна допомога, матеріальні пожертви; з добродчинних пожертв поповнювалося обладнання й бібліотека університету. Крім того, викладачі й студенти університету самі виступали добродчинниками, закладаючи підписні стипендії, проводячи безплатні лекції й концерти для городян.

Значна частина добродчинних пожертв призначалася на створення й підтримку спільних учнівських квартир та інших помешкань учнів та студентів. При цьому головними формами добродчинності стали: оплата проживання в бурсах, на спільних учнівських квартирах, у гуртожитках, на приватних квартирах (пансіони, конвікти); пожертви на повну або ж часткову оплату харчування учнів; разові допомоги на придбання одягу, взуття, навчального приладдя. Добродчинність стала домінуючим підґрунтям для побудови, обладнання, відновлення й ремонту приміщень навчальних закладів. Головними суб'єктами добродчинності в соціально-побутовій сфері в люстраційний період виступали почесні попечителі, смотрителі й блюстителі навчальних закладів; штатні смотрителі; етнічні спільноти в регіонах (польська, німецька, чеська, грецька, єврейська); купці і заводчики; учнівські й викладацькі колективи.

У дисертації представлено роль місцевих етнічних громад у добродчинній підтримці сфери освіти в Київському, Харківському та Одеському учбових округах. На розвиток добродчинності етнічних груп впливали різні соціокультурні чинники: у євреїв – здака як обов'язок кожного єврея надавати допомогу ближньому; у німців – діяльність лютеранської церкви щодо підтримки рідномовної моделі початкової освіти; у греків – прагнення зберегти етнонаціональну ідентичність в умовах загальної русифікованої освіти. Етноконфесійна добродчинність у сфері освіти характеризувалася відкритістю стосовно представників інших етнічних громад та конфесій. Держава сприяла прагненню заможних представників етнічних громад до надання добродчинної підтримки освітнім закладам і мотивувала їх нагородами (орденами, листами-подяками, присвоєнням дворянських титулів). У ході дослідження проаналізовано добродчинну діяльність найбільш відомих представників родин Бродських, Зосимів, Маразлі, Родоканакі та ін.

Головними тенденціями добродчинності люстраційного періоду стали: її розпорощення по різних міністерствах і відомствах Російської імперії; проблемний характер здійснення ревізії фондушів та інших добродчинних пожертв; упорядкування нормативно-правової бази

доброчинної підтримки сфери освіти в освітніх документах 1832 – 1864 рр.; запровадження звітності по добродчинній діяльності в радах попечителів округів, дирекція народних училищ, звітах почесних смотрителів і блюстителів навчальних закладів; створення мережі стипендіальних фундушів у навчальних закладах різного рівня.

У четвертому розділі – „Системні тенденції в організації добродчинної діяльності у сфері освіти України в 1864 – 1918 рр.” – подано аналіз розвитку громадської ініціативи в добродчинності у сфері освіти; визначено особливості впорядкування процесу організації добродчинних товариств; проаналізовано місце та роль купецтва в суб’єктній структурі добродчинної підтримки сфери освіти; визначено значення земств в організації добродчинності у сфері освіти; простежено розвиток системних тенденцій у добродчинній підтримці початкових, середніх навчальних закладів та закладів соціальної опіки дітей.

Поданий у дисертації аналіз розвитку добродчинності у сфері освіти України в 1864 – 1918 рр. дозволяє стверджувати, що в цей час добродчинна підтримка набула певних ознак системності, які виражалися: в упорядкуванні нормативно-правових засад добродчинної діяльності приватних осіб і громадських організацій, а також звітності по добродчинній діяльності в міністерстві освіти та внутрішніх справ; у збільшенні частки організованої добродчинності перед стихійною (товариства допомоги бідним учням, товариства благодійності), а також у проведенні з’їздів діячів у галузі громадського призріння; у накопиченні наукового потенціалу в галузі історії й теорії добродчинності; в установленні розгалуженої суб’єкт-об’єктної структури добродчинності у сфері освіти й сталих форм добродчинної допомоги дітям шкільного віку та студентам (державної, громадської, приватної).

Земська реформа 1864 р. не справила вирішального впливу на подальший розвиток добродчинної підтримки на користь освіти. Особливо це виявилось в правобережних губерніях України (Київській, Волинській, Подільській), де земства з’явилися аж на початку ХХ ст. Натомість земства стали першими органами самоуправління, які системно зацікавилися добродчинною діяльністю як можливістю опіки над тими дітьми шкільного віку, які передусім потребували соціальної підтримки. Це сприяло соціалізаційним процесам у дитячому середовищі, хоча почасти створювало лише зовнішні атрибути успішної соціалізації (насамперед, у середовищі дітей-сиріт, дітей з особливими потребами, дітей в’язнів і малолітніх злочинців).

Виокремлено головні характеристики добродчинної участі земств у підтримці народних училищ, а саме: 1) земські народні училища стали активно відкриватися на межі скасування кріпацтва (1864) або після того,

тому заснування земств та їх організаторська діяльність щодо доброчинності активно сприяли розвитку освіти в регіонах; 2) лише поодинокі з початкових шкіл фінансувалися повністю земством, інші – переважно за рахунок місцевої громади (особливо сільські школи); 3) земські управи в міру своїх можливостей спонукали місцеві селянські громади до доброчинності на утримання шкіл і розвиток освіти; 4) у переважній більшості народних шкіл на початку періоду системних тенденцій ще не було посад почесних блюстителів, що утруднювало можливість залучення доброчинних коштів до народної освіти в земських губерніях.

У 1910 і 1914 рр. відбулися перші з'їзди діячів у галузі громадського призиріння, де розглядалася роль доброчинних інституцій і приватних доброчинників у забезпеченні соціального захисту дітей та молоді. Аналіз документів обох з'їздів дав змогу, однак, дійти висновку, що чиновницько-бюрократичні засади російського самодержавства (на нормативно-правовому та організаційному рівні) вступали в певну суперечність з широким громадським рухом, який поширювався по всій території імперії, тому рішення з'їздів лишалися переважно декларативними чи й утопічними, як-от вимога передати три чверті фінансових потреб у сфері громадського призиріння державним органам, а лише одну чверть покривати за рахунок доброчинних коштів.

Аналіз періоду 1864 – 1918 рр. дав змогу дійти висновку, що доброчинність у цей час набула ознак системності, але системою, власне, не стала, оскільки процес накопичення системних тенденцій був перерваний жовтневими подіями 1917 р. та скасуванням у 1918 р. доброчинності як соціального інституту.

Головною тенденцією в розвитку доброчинності в період 1864 – 1918 рр. стало поступове зменшення частки доброчинного фінансування окремих навчальних закладів у загальній структурі джерел їх утримання, зростання (кількісне і якісне) громадських форм доброчинності на користь соціального захисту окремих груп дітей; грошовий вид доброчинної допомоги надавався як виняток. Товариства допомоги незаможним учням як основна громадська доброчинна інституція цього періоду у своїй діяльності віддзеркалювали соціокультурну та соціально-політичну позицію дворянства – не видавати коштів готівкою на потреби соціально незахищених верств населення (жебраків, сиріт, інвалідів, дітей ув'язнених та ін.), а надавати можливості для отримання освіти, роботи, лікування тощо, тобто реалізувати перспективні соціалізаційні цілі.

Виявлено, що головними суб'єктами доброчинності у сфері освіти в 1864 – 1918 рр. стали доброчинні товариства, громади купців і підприємців, приватні особи, викладацькі й учнівські колективи. Головні види

доброчинної підтримки залишилися фактично такими само, як і в люстраційний період: стипендії, добродчинна підтримка гуртожитків, надання безплатного або дешевого одягу й взуття, забезпечення учнів посібниками та навчальним приладдям, проведення будівельних і ремонтних робіт у навчальних закладах тощо.

Головними тенденціями розвитку добродчинності у сфері освіти в 1864 – 1918 рр. вважаємо: зростання наукового інтересу до проблеми добродчинності у сфері освіти (поява перших вітчизняних праць з історії та теорії добродчинності К. Гогеля, З. Масловської, Ю. Заволжської, Є. Максимова, Ф. Подоби); вивчення зарубіжного досвіду організації добродчинності в соціальній сфері (публікація праць графа д'Оссонвіля); розвиток добродчинності у сфері освіти під опікою земств; постановка питання про централізацію управління добродчинною діяльністю у сфері освіти; зростання розуміння необхідності її інформаційного забезпечення й статистичної обробки (у звітах попечителів учбових округів, циркулярах по учбових округах тощо).

У п'ятому розділі – „Перспективи добродчинної підтримки сфери освіти в сучасній Україні” – подано сучасну оцінку досвіду добродчинної підтримки сфери освіти; проаналізовано стан добродчинності у сфері освіти в Україні; визначено сутність фандрайзінгу як перспективної стратегії добродчинної підтримки сфери освіти та можливості його запровадження в реаліях сучасної системи освіти (насамперед, у процесі підготовки соціальних педагогів).

Оцінюючи історичний досвід добродчинності у сфері освіти як соціально-педагогічного явища, соціально-педагогічної діяльності, соціальної практики, соціокультурної традиції, установлено, що вона давала змогу регулювати стратифікаційні процеси в суспільстві, не допускаючи перевищення кількісних показників росту соціально незахищених груп дітей і молоді (дітей-сиріт, безпритульних, малолітніх злочинців, жебраків, незаможних). Крім того, добродчинна діяльність почасти ставала неодмінним атрибутом певного рівня соціального статусу (почесний попечитель, почесний смотритель, член попечительської ради навчального закладу, фундатор тощо).

У досліджуваній період відбувалася зміна соціально-динамічних стереотипів у процесі соціалізації особистості: до початку XIX ст. місце людини в соціальній ієрархії встановлювалося за її вродженим статусом, натомість протягом століття ситуація суттєво змінилася й соціалізація кожного нового покоління дедалі більше стала залежати від того, наскільки сама особистість була здатна до зміни свого соціального статусу. Соціальна стратифікація XIX ст. детермінувала оцінку статусної позиції особистості

не за динамічними (однозначно й достовірно), а за статистичними (ймовірно і зі значною часткою невизначеності) законами.

У роботі подано оцінку головних *суб'єктів* добродчинної підтримки сфери освіти досліджуваного періоду: добродчинних товариств загальнодержавного рівня; імператорської родини; приказів громадської опіки; земств; добродчинних товариств місцевого рівня; храмів і монастирів; педагогічних і попечительських рад навчальних закладів; приватних осіб.

Головною характеристикою *нормативно-правової бази* добродчинності у сфері освіти й соціального захисту в досліджуваній період була *неврегульованість*, оскільки система громадської опіки над різними верствами населення була необов'язковою; держава дозволяла, але не зобов'язувала соціальну еліту до добродчинної підтримки сфери освіти й соціальної опіки дітей. Водночас нормативно-правове оформлення цієї діяльності означало визнання держави суб'єктом піклування про соціально незахищені групи населення й відповідало провідним європейським традиціям і тенденціям добродчинності. Дослідження дало змогу високо оцінити діяльність попечительських рад і почесних попечителів навчальних закладів, які сприяли розвитку добродчинності й безпосередньо її здійснювали, виконуючи посередницькі, інвестиційні, організаторські, нормативні функції. Крім того, на розвиток добродчинності у сфері освіти України в досліджуваній період справляли суттєвий вплив найбільші добродчинні товариства Російської імперії, що виникли на межі XVIII – XIX ст. – Відомство закладів імператриці Марії й Імператорське Людинолюбиве товариство.

Схарактеризовано *мотивацію суб'єктів добродчинності* до її здійснення як: загальносоціальної чи макромотивації (добродчинність як „страхування від ризиків”, забезпечення від можливих соціальних конфліктів на регіональному та державному рівні); групової, або ж мезомотивації (ґрунтується на філософії певної соціальної групи – етнічної, конфесійної, професійної); індивідуальної чи мікромотивації (прагнення до реалізації потреби у визнанні, у самоактуалізації; необхідність підтвердити свою статусно-рольову позицію; сильні емоційні зрушення; особисті чесноти добродчинника тощо).

Оцінка історичного досвіду добродчинної підтримки сфери освіти дала змогу узагальнити його у вигляді моделі, поданої на рис.1.

Огляд сучасного стану добродчинної діяльності у сфері освіти дав змогу подати її з позицій: структури суб'єктів добродчинності; нормативно-правового забезпечення добродчинної діяльності; добродчинності як соціально-педагогічної інновації; перспектив розвитку добродчинної підтримки сучасної сфери освіти з урахуванням соціально-історичного досвіду на засадах фандрайзингу.

Рис.1. Модель доброчинності у сфері освіти України (XIX – початок XX ст.)

Установлено, що нині головними суб'єктами доброчинності у сфері освіти та їх функціональними характеристиками є: недержавні організації (створення спеціальних фондів для фінансування освітніх проєктів, наукових та освітніх грантів); підприємці (стипендіальна доброчинність; фінансування освітніх проєктів; підтримка соціально-побутової сфери навчальних закладів); колективи шкіл, ВНЗ, підприємств і організацій (підписні фонди, волонтерська діяльність); засоби масової інформації (безплатна інформаційна підтримка доброчинних заходів; діяльнісна доброчинність); політичні партії (одноразові пожертви, підтримка доброчинних проєктів); діячі спорту, культури і мистецтв (стипендіальні фонди, одноразові доброчинні пожертви, доброчинні акції).

Головними функціями доброчинної підтримки сфери освіти сьогодні є економічна, соціально-педагогічна, соціальна, громадська, політична, маркетингова, аксіологічна. Доброчинність здійснюється з урахуванням принципів: рівного права кожного на здійснення доброчинної діяльності; адресності; достатності; правового забезпечення; стійкості й гнучкості; наукової обґрунтованості; інформаційної достатності; керованості.

Доброчинність у сфері освіти як соціально-педагогічне явище розвивається в Україні разом з розвитком соціально-економічної й соціокультурної сфери, з урахуванням давніх традицій доброчинності, накопичених протягом століть. Доброчинна підтримка сфери освіти як соціально-педагогічна інновація має кілька головних аспектів: кадровий, технологічний, інформаційний, власне соціальний. Можливість уведення доброчинної підтримки як системи і як соціально-педагогічної інновації в діяльність навчального закладу розглядається в дослідженні на трьох головних рівнях: загальному (трансформація системи сучасної освіти в бік її соціального інтегрування з постійно змінним соціальним середовищем і використання можливих ресурсів цього середовища для успішного розвитку освітньої сфери в умовах нормативно-правових, кадрових та науково-теоретичних розробок доброчинності); локальному (введення фандрайзингових технологій, забезпечення організаційного й інформаційного супроводу розвитку доброчинності в навчальному закладі) та індивідуальному (зміна суспільної свідомості суб'єктів освітнього процесу – рівня їх соціальної відповідальності, статусно-рольових позицій та ціннісно-нормативних установок).

Перспективи розвитку доброчинності у сфері освіти України з урахуванням її суб'єктної структури та видів доброчинної допомоги подано в технологічному (введення новітніх форм і методів доброчинної діяльності у сфері освіти з доцільним урахуванням соціально-історичного досвіду), організаційно-управлінському (створення спеціальних

організаційних структурних компонентів у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, наприклад, попечительських рад, студентських соціальних служб; застосування новітніх методів управління доброчинністю в сучасному навчальному закладі; запровадження новацій у системі соціально-педагогічного контролю за діяльністю суб'єктів освітнього процесу) та соціально-виховному (залучення учасників навчально-виховного процесу до волонтерської діяльності за умови розвитку новацій у системі учнівського й студентського самоуправління) аспектах.

Найбільш прийнятною технологією залучення доброчинної допомоги до освітньої сфери є *фандрайзинг*, головними правилами якого у сфері освіти вважаємо: професійний характер; аксіологічну відповідність; цілеспрямованість; системність; інформаційну забезпеченість, у зв'язку з чим рекомендовано:

- на нормативно-правовому рівні – введення категорії „фандрайзинг” у нормативно-правові документи, що регулюють розвиток доброчинності; залучення спеціалістів із фандрайзингу до законотворчої діяльності;

- кадровому – спеціальна підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників до фандрайзингу;

- інформаційно-технологічному – забезпечення доступної інформації про можливість застосування фандрайзингу у сфері освіти до суб'єктів освітнього простору; розробка сучасних інформаційних технологій фандрайзингу; здійснення системного моніторингу доброчинних ресурсів;

- науково-теоретичному – розробка теорії фандрайзингу у сфері освіти; залучення досвіду наукових розробок у сфері фандрайзингу з інших галузей знань; створення теорії доброчинних стратегій у площині соціальної педагогіки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження розвитку доброчинності у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст., здійснене в історії соціальної педагогіки на засадах міждисциплінарного підходу, дає змогу дійти в результаті проведеної роботи таких загальних висновків.

1. Здійснений у ході дослідження аналіз різноманітних джерел дозволив окреслити проблему дослідження доброчинності у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст. як міждисциплінарну, з розробкою трьох головних рівнів методології: загальнофілософського (когнітивний, герменевтичний, системний, культурологічний, цивілізаційний та підходи); конкретно-методологічного (нарративний підхід); теорій

прикладного рівня (соціалізації особистості, соціальної мобільності, соціальних еліт, соціального капіталу й статусно-рольової теорії).

Концепція дослідження визначила комплекс дослідницьких методів (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний; метод мікроісторичного аналізу, синтезу, дедукції, моделювання, абстрагування, структурно-функціональний, нарративний, метод опису історичних подій), окреслила можливість класифікації джерельної бази дослідження (за ступенем формалізації джерел, за хронологічним, структурним та функціональним критеріями), детермінувала аналіз категоріально-понятійного апарату дослідження („добро”, „благо”, „добродіяння”, „благодіяння”, „доброчинність”). Категорія доброчинності окреслена як інструмент підтримання соціальної ієрархії й провідник соціалізації особистості в реалізації соціального, аксіологічного, етичного й психологічного змісту цього поняття.

Відтак, доброчинність визначено як явище соціально-педагогічної історії, регулятор соціальних відносин між людьми на засадах утвердження соціальної справедливості й відповідальності, а також як соціально-педагогічне та історико-педагогічне явище, що виступає провідником соціалізації особистості через приватну та громадську підтримку сфери освіти. На термінологічному рівні на відміну від доброчинності більш раннього часу (XVI – XVIII ст.), яка була *безпосередньою* (з рук у руки), – доброчинність у сфері освіти XIX – початку XX ст. окреслена як *знеособлена й опосередкована*: у вигляді фундушів, стипендіальних фондів, товариств взаємодопомоги тощо.

2. Обґрунтування історичної періодизації розвитку доброчинності в XIX – на початку XX ст. відбувалося на засадах: аналізу соціокультурних, соціально-економічних та соціально-політичних чинників розвитку доброчинності; виявлення змін у суб’єкт-об’єктній структурі доброчинної діяльності; визначення головних форм та напрямів доброчинної діяльності; формулювання її головних тенденцій. Витоки розвитку доброчинності в досліджуваний період лежать у площині зміни гедоністичних нахилів суспільства на нові громадянські духовні цінності, які виражалися в загостреній громадянськості та нарощуванні престижу ідеї суспільної користі.

Головними рушійними силами розвитку доброчинності XIX – поч. XX ст. були соціально-економічні та соціокультурні умови, які визначали рівень добробуту регіональної соціальної еліти та рівень її соціальної відповідальності, а також традиції доброчинності, які склалися в Україні впродовж IX – XIX століть.

Доброчинність стала явищем соціокультурним, соціально-педагогічним і соціально-економічним, адже протягом XIX – початку

XX ст. держава виявляла неабияку зацікавленість до добродійників як джерела фінансування установ соціального захисту та навчальних закладів. Таке ставлення соціуму стало підтвердженням значущості інституту добродійності для підтримки соціального миру й стабільності в країні.

У досліджуваній період виділено три головні етапи розвитку добродійності у сфері освіти:

1) *фундушовий* етап (1803 – 1832 рр.), у межах якого відбулося становлення фондушового шкільництва; освітні фондуші (земельні, майнові, грошові) стали підґрунтям створення й розвитку численних навчальних закладів в Україні. Розвиток добродійності у сфері освіти в цей період детермінувався: установленням великих латифундій у різних регіонах України; розробкою нормативно-правової сфери суспільного життя в Російській імперії; зростанням потреби населення в освітніх послугах, а місцевої еліти – у якості навчання власних дітей;

2) *люстраційний* етап (1832 – 1864 рр.), центральним історичним фактом якого була люстрація добродійних фондушів як вияв зростання державного контролю над добродійністю й добродійниками. Потреба перевірки наявного стану добродійної підтримки сфери освіти була викликана становленням ринкових соціально-економічних відносин у сфері виробництва; усвідомленням необхідності скасування кріпацтва; поширенням вищої й середньої освіти; перенесенням організаційного навантаження у сфері освіти з університетів на учбові округи;

3) період *системних тенденцій* (1864 – 1918 рр.), у межах якого відбувалося накопичення ознак системності в розвитку добродійності, що визначалося такими чинниками: зосередженням великих капіталів у руках промислової й аграрної буржуазії; скасуванням кріпосного права та реформуванням суспільного життя Російської імперії; розгортанням місцевого самоврядування та громадської ініціативи; зростанням потреби суспільства в професійній підготовці кадрів для промисловості та сільського господарства.

3. З'ясовано головні передумови розвитку добродійності у сфері освіти України у XIX – на початку XX ст.: соціально-економічні (поступальний соціально-економічний розвиток підросійських регіонів України, накопичення великих капіталів у руках промислової й аграрної буржуазії та купецтва); соціально-політичні (становлення імператорської родини як добродійника, переділ територій та переведення значної частини українських земель під владу Російської імперії, скасування кріпосного права та реформування суспільного життя, розгортання місцевого самоврядування та громадської ініціативи); соціокультурні (зростання суспільної потреби в професійній підготовці кадрів для

промисловості та сільського господарства, зацікавленість представників соціальної еліти в кваліфікованих працівниках для своїх підприємств тощо).

Створена на той час нормативно-правова база розвитку доброчинності у сфері освіти України дала змогу проаналізувати статuti, положення, циркуляри, укази, що регулювали сферу доброчинності. У спрямуванні нормативно-правових засад доброчинної діяльності у сфері освіти простежуються такі головні тенденції: 1) на фундушovому етапі – розгляд доброчинності як схвалюваного з боку органів влади соціального явища, її заохочення й стимулювання; 2) на люстраційному етапі – прагнення до повного контролю за надходженням, реєстрацією, зберіганням і використанням доброчинних коштів з боку органів влади; 3) на етапі системних тенденцій – розвиток нормативно-правової бази доброчинності у сфері освіти в напрямі накопичення ознак системності.

Загальні організаційні засади доброчинності спиралися на територіальну регіоналізацію. Територіальний поділ України на учбові округи – Київський, Харківський та Одеський, що відбувся у два етапи (у 1803 та 1832 рр.) справив суттєвий вплив на організацію доброчинності у сфері освіти шляхом уведення посади почесного попечителя округу, а також створення при попечителі округу спеціальних попечительських рад, які виконували функції координації, організації й контролю доброчинності.

Попечительські ради й почесні попечителі, як засвідчило дослідження, виконували у сфері освіти такі функції: *посередницьку* (пошук доброчинників, їх стимулювання й заохочення); *інвестиційну* (пряме надання коштів навчальним закладам та окремим учням у вигляді стипендій, пансіонів, обладнання); *організаторську* (контроль та організація доброчинності в масштабі учбових округів та окремих навчальних закладів); *нормативно-правову* (розробка нормативно-правових засад отримання, збереження й ефективного використання доброчинних пожертв). Крім того, попечительські ради дали змогу перевести доброчинну підтримку навчальних закладів зі стихійного на відносно системний рівень, тобто стали інструментом її самоорганізації.

4. Головними *суб'єктами* доброчинної підтримки сфери освіти в досліджуваній період стали: 1) імператорська родина як соціальна інституція – доброчинник і меценат, приклад якої мали наслідувати інші вельможні особи та їхні родини; завдяки цьому суб'єктові було ініційовано створення й діяльність перших доброчинних товариств в Україні: Імператорського Людинолюбивого товариства та Відомства закладів імператриці Марії; 2) земства; 3) доброчинні товариства місцевого рівня, насамперед, товариства допомоги незаможним учням

при навчальних закладах різного типу; 4) храми й монастирі, переважно римо-католицькі; 5) педагогічні та попечительські ради навчальних закладів; 6) приватні особи – попечителі учбових округів, підприємці, купці, землевласники, чиновники тощо; 7) громадські організації добродійного спрямування – товариства допомоги незаможним учням, дамські попечительські товариства, добродійні купецькі товариства тощо. Головними *об'єктами* добродійності у сфері освіти досліджуваного періоду були: навчальні заклади (початкові, середні, вищі); учні та студенти з незаможних родин; соціально незахищені групи дітей та молоді – сироти, діти-інваліди, біженці, утікачі, діти ув'язнених та ін.

Виокремлено найбільш значущі соціальні групи, які виявляли добродійність у сфері освіти України у XIX – на початку XX ст.: соціальна еліта найбільших етнічних груп на території учбових округів – польська шляхта, українська козацька старшина, найзаможніше російське чиновництво, німецькі, чеські, грецькі, єврейські заможні родини, духовенство (переважно римо-католицьке), купецтво (з другої половини XIX ст.), педагогічні працівники, учні, студенти (переважно як організатори та учасники збірних пожертв).

5. Структура добродійності у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст. проаналізована в дослідженні за такими критеріями: 1) за формою вияву: індивідуальна (підприємці, купці, чиновники, викладачі та студенти) та групова (етнічні та конфесійні громади, громадські товариства); 2) за формою організації: державна, приватна, громадська; 3) за типом залучених засобів соціального захисту: фінансова (стипендіальні фонди, одноразові грошові пожертви, підписні фондуші), діяльнісна (безплатна діяльність добродійників на користь навчальних закладів, у тому числі педагогів та вихователів); 4) за часом залучення добродійного потенціалу: одномоментна (переважно у вигляді одноразових пожертв), тривала (стипендіальні фондуші, добродійність почесних попечителів), постійна (довічні фондуші); 5) за характером територіального вияву: внутрішня (місцева, регіональна, загальнодержавна) та зовнішня (закордонна).

Головні напрями добродійної підтримки сфери освіти (початкової, середньої й вищої) виокремлені в досліджуваній період за функціонально-змістовими характеристиками: 1) грошова (капітали громадських організацій; підписні, стипендіальні фондуші; одноразові пожертви, добродійні заповіти); 2) майнова (будинки; одяг та харчування для учнів і студентів; будівельні матеріали; книги й приладдя); 2) діяльнісна добродійність (безплатна праця в закладах освіти та

соціальної опіки з боку педагогів, попечителів, смотрителів, членів громадських організацій).

Головні тенденції доброчинності у сфері освіти визначено на кожному з виділених етапів: 1) на фондушовому – переважання частки приватної доброчинності у сфері освіти над іншими її формами; покладання значної частини доброчинних пожертв у сфері освіти на крупні землеволодіння в різних регіонах України; розробка перших нормативно-правових засад доброчинності у сфері освіти Російської імперії; концентрація управління доброчинними пожертвами з боку попечителів учбових округів; 2) на люстаційному – впорядкування її нормативно-правової бази; запровадження звітності по доброчинній діяльності; розпорошення доброчинності по різних міністерствах і відомствах; домінація стипендіальних форм доброчинності; 3) на етапі системних тенденцій – упорядкування нормативно-правових засад доброчинної діяльності приватних осіб і громадських організацій; збільшення частки організованої доброчинності перед стихійною; накопичення наукового потенціалу в галузі історії й теорії доброчинності; устанавлення розгалуженої суб'єкт-об'єктної структури доброчинності у сфері освіти.

Крім того, загальними тенденціями розвитку доброчинності у сфері освіти протягом усього досліджуваного періоду стали: накопичення суб'єктної структури доброчинності при збереженні відносної стабільності об'єктної; збереження значної частки приватної доброчинності в поєднанні з державною та громадською; розвиток теоретичних розробок у галузі доброчинності; зміна напрямів доброчинної діяльності з суто філантропічних на раціонально-інвестиційні.

6. Головними реципієнтами доброчинності в установах соціального захисту були безпритульні, діти-сироти, неповнолітні злочинці, діти з особливими потребами, діти ув'язнених. Головними видами доброчинної допомоги, що надавалася цим категоріям дітей, стали: стипендіальні фондуші; надання доброчинних капіталів на заснування й діяльність закладів соціального захисту; майнова доброчинність (дарування або придбання меблів, обладнання, навчального приладдя, проведення ремонтно-будівельних робіт); діяльнісна доброчинність (проведення безплатних занять, безплатне виконання обов'язків смотрителів та наглядачів).

Протягом досліджуваного періоду накопичувалися системні ознаки в доброчинній підтримці закладів соціального захисту, які надавали дітям з особливо незахищених груп населення елементи освіти й виховання. У першій половині XIX ст. дитина стала суб'єктом права; устанавилися ознаки волонтаристсько-адміністративної системи соціалізації, у межах

якої соціальний захист дітей та молоді став розглядатися не лише як християнська традиція, а й як державна необхідність. Друга половина XIX ст. стала об'єднаним етапом, коли розрізнена добродійна підтримка соціального захисту певних груп дітей зосереджувалася в діяльності громадських об'єднань, спілок і товариств.

Соціокультурна місія добродійності у сфері освіти XIX – початку XX ст. ґрунтувалася на можливості усунення причин соціальної незахищеності дітей та молоді, а не лише її наслідків, що стало принциповою відмінністю від більш ранніх форм добродійності у вигляді милостині, опіки та призьріння. Добродійність у сфері освіти дедалі більше орієнтувалася не на щоденні потреби соціально незахищених груп дітей та молоді, а на перспективні соціалізаційні цілі (стипендіальна підтримка; створення спеціальних навчальних закладів для дітей з особливими потребами; накопичення первісного капіталу для підтримання після закінчення навчального закладу тощо).

7. Спираючись на проведене дослідження розвитку добродійності у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст., окреслено головні характеристики розвитку добродійності у сфері сучасної освіти, а саме: 1) технологічні: використання новітніх форм і методів добродійної діяльності у сфері освіти з доцільним урахуванням відповідного соціально-історичного досвіду; 2) організаційно-управлінські: створення спеціальних організаційних структурних компонентів у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах (прикладом чого може бути попечительська рада навчального закладу, студентська соціальна служба ВНЗ); використання новітніх методів управління добродійністю в сучасному навчальному закладі за допомогою успішного фандрайзингу; запровадження новацій у системі соціально-педагогічного контролю за діяльністю суб'єктів освітнього процесу; 3) соціально-виховні, сутність яких полягає в залученні якомога більшої кількості учасників навчально-виховного процесу в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах до волонтерської діяльності на засадах запровадження новацій у системі учнівського й студентського самоуправління, спрямованого на соціальний захист учнівської та студентської молоді.

Ефективною методикою залучення добродійної підтримки у сферу освіти є *фандрайзинг*, що передбачає необхідність введення змін до змісту професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників і рекомендацій щодо розвитку фандрайзингу у сфері освіти України, сформульованих: 1) на *нормативно-правовому* рівні – введення категорії „фандрайзинг” у нормативно-правові документи, що регулюють розвиток добродійності у сфері освіти та розвиток самої сфери освіти України; обґрунтування необхідності фандрайзингу у сфері освіти на

законодавчому рівні; залучення спеціалістів з фандрайзингу до законотворчої діяльності в процесі розробки й внесення змін до нормативно-правових засад сфери освіти та добродійної діяльності; 2) на *кадровому* рівні: спеціальна підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників до фандрайзингу за допомогою: введення фандрайзингу в зміст професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників (у межах вивчення предметів спеціалізації – теорії та історії соціальної педагогіки; технологій соціально-педагогічної діяльності; менеджменту освіти; методики соціально-педагогічної діяльності тощо); введення спеціальних курсів і факультативів з фандрайзингу в зміст професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників; 3) на *інформаційно-технологічному* рівні: забезпечення доступної інформації про можливість застосування фандрайзингу у сфері освіти для педагогічних працівників, менеджерів у сфері освіти, керівництва навчальних закладів; розробка сучасних інформаційних технологій фандрайзингу (баз даних, Інтернет-сторінок тощо); здійснення системного моніторингу добродійних ресурсів на регіональному та загальнодержавному рівні для використання його результатів у діяльності спеціалістів з фандрайзингу; 4) на *науково-теоретичному* рівні: розробка теорії фандрайзингу у сфері освіти; підготовка методичних рекомендацій щодо здійснення фандрайзингової діяльності в сучасній системі освіти України; залучення досвіду наукових розробок у сфері фандрайзингу з інших галузей знань; створення теорії добродійних стратегій у соціально-педагогічній діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує проблематики добродійності як соціально-історичного, історико-педагогічного, соціально-педагогічного явища. Перспективним вважаємо вивчення: зарубіжного досвіду добродійності в галузі освіти та соціального захисту; конфесійних характеристик добродійності у сфері освіти й соціального захисту; аналіз індивідуального рівня добродійності та вивчення ролі персоналій у добродійній підтримці сфери освіти; розробку технологій і методик сучасного фандрайзингу у сфері освіти; дослідження мотиваційних та нормативно-правових засад добродійної діяльності у сфері освіти й культури тощо.

Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в таких **публікаціях автора**:

Монографії:

1. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.): Київський учбовий округ / Наталя Сейко : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2006. – 448 с.

2. Сейко Н. А. Доброчинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.): Київський учбовий округ / Н. А. Сейко : монографія. – Житомир : Полісся, 2007. – 320 с.

Розділи в колективних виданнях:

3. Сейко Н. А. Технологія вивчення курсу „Вступ до соціальної педагогіки” / Н. А. Сейко, С. М. Коляденко // Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів : навч. посіб. : у 2 ч. – Ч. II : Технології соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів. – Житомир : ЖДПУ, 2001. – С. 8 – 27.

4. Сейко Н. А. Технологія вивчення соціальної педагогіки / Н. А. Сейко, С. М. Коляденко // Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів : навч. посіб. : у 2 ч. – Ч. II : Технології соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів. – Житомир : ЖДПУ, 2001. – С. 28 – 61.

5. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / кол. авт.; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 470 с.

6. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. О. А. Дубасенюк – Вид. 3-є, перероб. і доп. – К. : „Центр навч. л-ри”, 2004. – 464 с. – С. 59 – 74.

7. Сейко Н. А. Проект угоди про створення науково-методичного центру / Н. А. Сейко, Н. П. Павлик // Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми : навч.-метод. посіб. / за ред. Шевченко К. Б., Трубавіної І. М. – К. : Юрисконсульт, 2005. – С. 358 – 363.

8. Сейко Н. А. Благодійність / Н. А. Сейко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Інком, Інтер, 2008. – С. 62 – 63.

9. Сейко Н. А. Відомство закладів імператриці Марії / Н. А. Сейко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Інком, Інтер, 2008. – С. 106.

10. Сейко Н. А. Попечительство / Н. А. Сейко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Інком, Інтер, 2008. – С. 696 – 697.

11. Сейко Н. А. Едукаційна Комісія / Н. А. Сейко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Інком, Інтер, 2008. – С. 247.

Навчальні та навчально-методичні посібники

12 Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : курс лекцій : навч.-метод. посіб. / Н. А. Сейко. – Житомир : Вид-во ЖДПУ імені Івана Франка, 2002. – 256 с.

Статті у фахових виданнях

13. Сейко Н. А. Сутність та можливості корекції девіантної поведінки дитини в контексті християнської моделі моральності / Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. – 2002. – № 9. – С. 162 – 165.

14. Сейко Н. А. Ілінські – меценати культури на Волині (XIX ст.) / Н. А. Сейко // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 48 – 52.

15. Сейко Н. А. Фундація княжни Тетяни як добродійна організація періоду першої світової війни / Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. – 2003. – № 13. – С. 164 – 168.

16. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти України на сторінках періодичної преси кінця XIX – початку XX століття / Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2004. – № 14. – С. 28 – 31.

17. Сейко Н. А. Добродійність як етична й науково-педагогічна категорія / Н. А. Сейко // Шлях освіти. – 2004. – № 2. – С. 29 – 31.

18. Сейко Н. А. Василь Каразін і Тадеуш Чацький – фундатори вищої освіти України початку XIX століття / Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2004. – № 17. – С. 5 – 8.

19. Сейко Н. А. Добродійність у сфері гімназійної освіти Правобережної України у XIX – поч. XX століття / Н. А. Сейко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – К. – Запоріжжя, 2004. – Вип. 31. – 439 с.

20. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти як гуманістична традиція / Н. А. Сейко // Наукові і освітянські методології та практики. – К. : ЦГО НАН України, 2004. – С. 563 – 572.

21. Сейко Н. А. Добродійність як чинник фінансування діяльності вищих навчальних закладів України XIX – початку XX століття / Н. А. Сейко // Гуманіст. вісн. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-ту імені Григорія Сковороди : наук.-теор. зб. : спец. вип. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 347 – 354.

22. Сейко Н. А. Генерал-губернатори та почесні попечителі Київського навчального округу як організатори добродійності у сфері освіти (XIX – поч. XX ст.) / Н. А. Сейко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Вип. 8. – Кн. 2. – К., 2005. – С. 341 – 345.

23. Сейко Н. А. Едукаційні фондуші як форма добродійності на Правобережній Україні у XIX ст. / Н. А. Сейко // Іст.-пед. альм. – 2005. – № 1. – С. 99 – 111.

24. Сейко Н. А. Етнічні громади Київського учбового округу та їх добродійна діяльність (на прикладі німецької національної меншини) /

Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2005. – № 25. – С. 50 – 53.

25. Сейко Н. А. Мотивація добродійної діяльності в сфері освіти з боку соціальної еліти України (XIX – поч. XX ст.) / Н. А. Сейко // Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-ту імені Григорія Сковороди : спец. вип. : Гармонізація розвитку вищої школи в умовах Болонського процесу : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 452 – 456.

26. Сейко Н. А. Добродійність як підґрунтя діяльності дитячих притулків в Україні у XIX – поч. XX ст. / Н. А. Сейко // Іст.-пед. альм. – 2006. – № 1. – С. 18 – 22.

27. Сейко Н. А. Київський навчальний округ як осередок добродійної діяльності у сфері освіти XIX – на початку XX ст. / Н. А. Сейко // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – 2006. – № 45. – С. 155 – 162.

28. Сейко Н. А. Тадеуш Чацький – організатор добродійності у сфері освіти України початку XIX століття / Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 29. – С. 55 – 57.

29. Сейко Н. А. Родина Безбородьків у системі добродійності в сфері освіти України XIX століття / Н. А. Сейко // Іст.-пед. альм. – 2006. – № 2. – С. 59 – 63.

30. Сейко Н. А. Добродійність як родинна традиція у сфері освіти України XIX – початку XX століття / Н. А. Сейко // Соціальна робота : теорія і практика : наук.-метод. журн. – 2006. – № 4. – С. 113 – 121.

31. Сейко Н. А. Фундушова добродійність польської громади України та її вплив на розвиток системи освіти початку XIX століття / Н. А. Сейко // Укр. полоністика. – 2006 – 2007. – № 3 – 4. – С. 116 – 123.

32. Сейко Н. А. Стипендіальні фонди як форма добродійності в Україні у XIX – на початку XX століття / Н. А. Сейко // Іст.-пед. альм. – 2007. – № 2. – С. 28 – 34.

33. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти як чинник соціалізації різних категорій дітей в Україні (XIX – початок XX століття) / Н. А. Сейко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2008. – № 38. – С. 41 – 44.

34. Сейко Н. А. Суб'єкт-об'єктні характеристики добродійності як чинника соціалізації особистості (XIX – початок XX ст.) / Н. А. Сейко // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 2009. – Вип. 449 – 450. – С. 141 – 146.

Статті в інших виданнях

35. Історія педагогіки : навч.-метод. посіб. [кол. авт.] / за ред. проф. М. В. Левківського, д-ра пед. наук О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 1999. – 336 с.

36. Sejko N. Wydawnictwo podręczników i polska prasa pedagogiczna na Wołyniu w XIX – pocz. XX wieku / N. Sejko // Rota. – 2000. – № 3. – S. 32 – 34.

37. Сейко Н. А. Соціальні служби у локальному українському середовищі: проблеми молоді і студентства / Н. А. Сейко, С. М. Коляденко // Polska i jej wschodni sNesiedzi / pod red. prof. A. Andrusiewiczza. – Rzeszów, 2002. – Т. 2. – S. 181 – 187.

38. Сейко Н. А. Девіації у підлітковому середовищі (опитування школярів м. Житомира) / Н. А. Сейко // Polska i jej wschodni sNesiedzi / pod red. prof. A. Andrusiewiczza. – Rzeszów, 2004. – Т. 5. – S. 5 – 11.

Статті в збірниках наукових праць

39. Сейко Н.А. Соціалізаційні процеси в поліетнічних учнівських колективах / Н. А. Сейко, З. А. Осадча // Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя : зб. наук. пр. – Житомир : ЖДУ, 1999. – С. 84 – 85.

40. Сейко Н.А. Єзуїтська культурно-освітня модель на Волині / Н.А. Сейко // Актуальні питання навчання та виховання учнівської молоді : зб. наук. пр. / за ред. А. В. Іванченка. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – С. 12 – 14.

41. Сейко Н. А. Ю. І. Крашевський і діяльність Житомирської книговидавничої спілки / Н. А. Сейко // Ю. І. Крашевський як явище світової культури : наук. зб. „Велика Волинь” : пр. Житомир. наук.-краєзнав. т-ва дослідників Волині. – Т. 28 / гол. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : Волинь, 2002. – С. 39 – 45.

42. Сейко Н. А. Добродійність як підґрунтя соціально-педагогічної діяльності в Україні / Н. А. Сейко // Соціально-педагогічні проблеми сучасної вищої та середньої освіти України : зб. наук. пр. / за ред. Н. А. Сейко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – С. 87 – 90.

43. Сейко Н. А. Соціально дезадаптована дитина як об'єкт педагогічного впливу у педагогічній системі А. С. Макаренка / Н. А. Сейко // Національна освіта у контексті творчості А. С. Макаренка : зб. наук. пр. / за ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир : ЖЦНТІ, 2003. – С. 54 – 56.

44. Сейко Н. А. Організація добродійності у сфері освіти в Київському навчальному окрузі (XIX – поч. XX ст.) / Н. А. Сейко // Проблеми соціалізації особистості у теорії і практиці сучасної науки / за заг. ред. доц. С. М. Коляденко. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2005. – С. 11 – 20.

45. Сейко Н. А. Добродійна підтримка вчительства в системі початкової освіти України (XIX – початок XX століття) / Н. А. Сейко // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії

розвитку : зб. наук. пр. / за ред. О. А. Дубасенюк, Л. В. Калініної, О. Є. Антонової. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2006. – С. 8 – 10.

46. Сейко Н. А. Польські та російські добродійні громадські організації у сфері освіти Правобережжя у період першої світової війни (1914 – 1917 рр.) / Н. А. Сейко // Укр. полоністика. – 2004. – № 1. – С. 99 – 105.

47. Сейко Н. А. Добродійна підтримка освіти в Україні (XIX ст.) / Наталія Сейко // Відкритий урок. Плеяди. – 2007. – № 6 – 7. – С. 8 – 11.

Статті в збірниках матеріалів конференцій

48. Сейко Н. А. Благодійна допомога в сфері освіти України як гуманістична традиція славянської культури / Н. А. Сейко // Менталітет славян і інтеграційні процеси : історія, сучасність, перспективи : матеріали 4 Міжнарод. науч. конф. – Гомель : ГГТУ ім. П. О. Сухого, 2005. – С. 347 – 348.

49. Сейко Н. А. Єврейська громада Київського навчального округу та її добродійна діяльність у XIX – початку XX ст. / Н. А. Сейко // Ідея опіки дітей в історії педагогічної думки України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 258 – 262.

50. Сейко Н. А. Добродійність як чинник заснування й розвитку Київського університету св. Володимира / Н. А. Сейко // Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Всеукр. методол. семінару з міжнарод. участю. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2007. – С. 242 – 249.

51. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти з боку польської та німецької етнічних груп у поліетнічному просторі України (XIX ст.) / Н. А. Сейко // Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України : матеріали Всеукр. науч. конф. з міжнарод. участю. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2007. – С. 132 – 137.

52. Сейко Н. А. Добродійність в Україні як підґрунтя соціального захисту дітей (XIX ст.) / Н. А. Сейко // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : матеріали IX Міжнарод. наук.-практ. конф. – Житомир, 2007. – С. 23 – 28.

53. Сейко Н. А. Добродійність як чинник соціальної підтримки обдарованої молоді в Україні (XIX – початок XX століття) / Н. А. Сейко // Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Житомир : Обл. друк., 2008. – С. 57 – 67.

54. Сейко Н. А. Аксіологічні характеристики добродійності у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) / Н. А. Сейко // Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх

навчальних закладів у контексті сучасних вимог до освіти : наук.-метод. зб. – Житомир : Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка, 2008. – С. 68 – 82.

55. Сейко Н. А. Єврейська громада України як суб'єкт доброчинної підтримки сфери освіти (XIX – початок XX ст.) / Н. А. Сейко // Євреї в Україні : історія і сучасність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – С. 199 – 207.

Методичні рекомендації

56. Сейко Н. А. Робочий зошит з курсу соціальної педагогіки / Н. А. Сейко, С. М. Коляденко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т імені Івана Франка, 2000. – 54 с.

57. Сейко Н. А. Методичні рекомендації до курсу „Методика роботи соціального педагога” / Н. А. Сейко, С. М. Коляденко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т імені Івана Франка, 2000. – 104 с.

58. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях / авт.-укл. Сейко Н. А., Коляденко С. М. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т імені Івана Франка, 2000. – 55 с.

59. Методика організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки : метод. рек. / О. А. Дубасенюк, М. В. Левківський, Н. А. Сейко, О. С. Березюк, О. Є. Антонова. – Вид. 3-є, допов. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т імені Івана Франка, 2002. – 100 с.

Сейко Н. А. Доброчинність у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009.

У роботі подано комплексний аналіз становлення та розвитку доброчинності у сфері освіти України в XIX – на початку XX ст. Проаналізовано головні теоретико-методологічні засади доброчинності у сфері освіти. Визначено три етапи розвитку доброчинності у сфері освіти – фондушовий (1803 – 1832 рр.), люстраційний (1832 – 1864 рр.), системних тенденцій (1864 – 1918 рр.). Представлено роль та значення приватної та громадської ініціативи в підтримці освіти; окреслено можливості доброчинної підтримки побуту учнів, благоустрою й забезпечення бібліотек у різних навчальних закладах України; визначено головні етноконфесійні характеристики доброчинності у сфері освіти України досліджуваного періоду. Проаналізовано місце та роль різних прошарків населення в суб'єктній структурі доброчинної підтримки

сфери освіти; визначено значення земств в організації доброчинності у сфері освіти України; простежено розвиток системних тенденцій у доброчинній підтримці початкових, середніх навчальних закладів та закладів соціальної опіки дітей. Проаналізовано сучасний стан доброчинності у сфері освіти в Україні; визначено сутність фандрайзингу як перспективної стратегії доброчинної підтримки сфери освіти.

Ключові слова: доброчинність, сфера освіти, соціалізація, доброчинна підтримка, фондуш, люстрація, суб'єкти доброчинності, об'єкти доброчинності, доброчинні товариства, фандрайзинг.

Сейко Н. А. Благотворительность в сфере образования в Украине в XIX – начале XX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, – Луганск, 2009.

Исследование посвящено актуальной проблеме теории и истории социальной педагогики – становлению и развитию благотворительности в сфере образования Украины в XIX – начале XX в. В работе представлены теоретико-методологические основы благотворительности в сфере образования; проанализирована историография исследования; определены нормативно-правовые основы становления и развития благотворительности в сфере образования в исследуемый период; обоснована роль и значение учебных округов и структуры образования как общего контекста благотворительности. Обосновано деление хронологических границ исследования на три этапа развития благотворительности: фондушный (1803 – 1832 гг.), люстрационный (1832 – 1864 гг.), системных тенденций (1864 – 1918 гг.).

В диссертации проанализирован феномен фондушного образования в Украине; определены сущность и особенности эдукационных фондуш в начале XIX в.; показана специфика приходских фондушеских училищ как объектов благотворительной помощи; определено содержание благотворительной поддержки Харьковского университета, а также гимназий и лицеев Украины в 1803 – 1832 гг.; определено значение польской, чешской, еврейской, немецкой, греческой общностей Украины в благотворительной поддержке учебных заведений фондушеского периода.

В исследовании представлен анализ люстрационных процессов в развитии благотворительности в 1832 – 1864 гг.; представлена роль и значение частной инициативы в поддержке среднего образования в середине XIX века; проанализирована благотворительная поддержка

Киевского университета, показана благотворительная помощь быта учащихся, обустройства и обеспечения библиотек разных учебных заведений Украины в 1832 – 1864 гг.; определены главные этноконфессиональные характеристики благотворительности в сфере образования исследуемого периода.

Выявлены главные характеристики развития общественной инициативы в благотворительности в сфере образования в 1864 – 1918 гг.; представлены особенности упорядочения процесса организации общественных благотворительных образований; обоснована роль купечества в субъектной структуре благотворительности в сфере образования; прослежено развитие системных тенденций в благотворительной поддержке начальных, средних учебных заведений, учреждений социальной защиты детей в исследуемый период.

Доказано, что на протяжении XIX – начала XX в. накапливались системные признаки в благотворительной поддержке учреждений социальной защиты; установлено, что в первой половине XIX в. ребенок стал субъектом права, появились признаки волонтерско-административной системы социализации; вторая половина XIX в. стала объединяющим этапом в благотворительной деятельности общественных организаций, объединений, обществ.

В работе представлена современная оценка опыта благотворительной поддержки сферы образования; проанализировано современное состояние благотворительности в сфере образования в Украине; определена сущность фандрайзинга как перспективной стратегии благотворительной поддержки сферы образования и возможности его внедрения в реальных условиях отечественной системы образования: на нормативно-правовом уровне – введение категории „фандрайзинг” в нормативно-правовые документы, регулирующие развитие благотворительной поддержки сферы образования; привлечение специалистов по фандрайзингу к разработке законодательных основ благотворительности; на кадровом уровне – специальная подготовка социальных педагогов к реализации фандрайзинговых проектов; введение специальных курсов и факультативов в содержание профессиональной подготовки социальных педагогов; на информационно-технологическом уровне – разработка современных информационных технологий фандрайзинга, осуществление системного мониторинга благотворительности на региональном и общегосударственном уровне; на научно-теоретическом уровне – разработка теории фандрайзинга в сфере образования на основе межотраслевых научных исследований, создание теории благотворительных стратегий в социально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: благотворительность, сфера образования, благотворительная поддержка, фондуш, люстрация, субъекты благотворительности, объекты благотворительности, благотворительные общества.

Seiko N. A. Charity in the sphere of education of Ukraine in XIX – the beginning of XX c. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences in the speciality 13.00.05 – social pedagogic. – Lugansk National University named after Taras Shevchenko, – Lugansk, 2009.

The dissertation contains the complex analysis of formation and development of charity in the sphere of education of Ukraine in XIX – the beginning of XX c. The main theoretical and methodological principles of charity in the sphere of education are analyzed in the dissertation. The three stages of the development of charity in the sphere of education are analyzed – the phundush stage (1803 – 1839), the lustration stage (1832 – 1864), the stage of system tendencies (1864 – 1918). The role and the significance of public and private initiative in the support of education is presented; the opportunities of charitable support of student's mode of life, public welfare and the support of the libraries in different educational institutions of Ukraine are defined; the main ethno-religious characteristics of charity in the sphere of education of Ukraine in the period under study are revealed. The place and the role of different layers of society in the subject structure of charitable support of the sphere of education is analyzed; the importance of zemstv in the organization of charity in the sphere of education of Ukraine is defined; the development of system tendencies in charitable support of elementary, secondary educational institutions and institutions of social guardianship under children is traced. The present-day condition of charity in the sphere of education of Ukraine is analyzed; the essence of fundraising as the perspective strategy of charitable support of the sphere of education is defined.

Key words: charity, sphere of education, socialization, charitable support, phundush, lustration, subjects of charity, objects of charity, charity societies, fundraising.